

Випуск: І49

О. Стороженко

М А Т У С И Н Е
Б Л А Г О С Л О В Е Н Н Я

"HOWERLA"

41 E. 7th St., New York 3, N. Y.

І 9 5 9

Матусине Благословення.

Отцевська-матчина молитва зо дна
[моря виймає,
Од гріхів душу визволяє,
На полі й на морі на поміч помагає.
Народня дума.

Мені частенько доводилось, клопотавшись ремонтом, кидатись туди-сюди по Україні до кіпських табунів.

По дорозі із Ромна до Прилуки, все, було, стаюваюся на ніч у селі К** на в'їзнім дворі знакового мені козака, Тараса Самсоновича Куротая, діда розумного, письменного і добре собі заможного. Повиводивши дітей у люде, він поділив худобу свою, достаток добрий, зоставив собі тільки самий двір уїздний і тихо доживав віку з своєю дружиною, доброю та клопітною бабусею.

Тарас Самсонович доживав сьомого десятку літ, а ще бравий був, кремезний дідож, з поглядом бистрим, а волосся йому, біле як цвіт на садах, трохи до плечей не спадало. На виду здавався через те ще свіжіший. Маряна Онупрієвна, дружина його, весела, привітна, грубенка з стану бабуса, ходила по міській, так, у каптанку, і завязувалась чорною габовою хусткою низько на лобі. Старі жили собі в любій згоді по старосвітському звичаю; у розмовах з собою звали

одно одного по іменю і батькові, та усе на „ви“, а не шако.

Старший син вислуживсь на губерського секретаря, молодший в роменські кущі записався, а дочка, то на панстві вже жила, за дворянством. Тарас Самсонович, чи то з похвалки він, чи так якось на жарт, а все було старшого дражнить Бго Благородіс, меншого — Господа Купець, а дочку прозвав Німкинею — через те мабуть, що вона у сукнях ходила, в модних уборах.

Старий був дуже гострий на язик, — важний з нього був гадула, охоту мав пореготать, а инколи й підеміяти кого, та все примовками смішними, і що бовкне на глум, ти бери собі на ум, а скажеш слово — на все в його найдеться приказка. Був у всіх на повазі і на ймовірности. Селяне в сварках і розправах не йшли до судів і до земського начальства, а все до його удавались, і його вирік приймався без озву і апеляції. Нащо вже панічі судові, і ті його опасувались: не одного опентав він перед громадою і на чисту воду вивів. Більш двацятка год служив за голову; гаразд умів законів і доброго ладу доводив справам.

Господа Тараса Самсоновича ділилася скрізними сіпцями на дві половині — одна оддавалася для проїзжачих під номері, у другій жив сам.

У мене душа раділа на порозі сього не бучного, але до велика чепурного, захисного житла. Гарно побіляні стіни викрашалися образками заграничної літографії. Вишарований, вигебльований поміст лощив як новий; замість лавок розставлено стільці і канап під баєвими клітчастими чохлами. В кутку, під божничкою, на столі, окрім книжок церковних, лежали ще „Письмовникъ Курганова, Проповѣди Леванды, Мѣствица на небо“ і другі тогож розбору книжки, а зпід счотів дивилась здорова купа губерських, Відомостей; а божничкаж то уквічана василька-

ми, канупером, аглицькою мятою, — так і розливалися з їх пахощі по покоях.

Од уїздного двору одлягала широка левада з ставком, садком, городом, баштаном, а вконець левади стояв хольварок з хазяйством Маряни Онупрієвни: пасіка, обора і птишня для дробини, з кучками, чи то койцімп.

Раз, на сході серпня, зранку, коло одинацятї години, бричка моя стала під сім же в'їзним дворцем. Тарас Самсонович сидів на лавочці біля дверей і дуже зрадів, мене побачивши.

— „Занято, не приймаю!“ гукнув. „Шукайте иншого під'їзду! На що се похожо? — приїхали не почувать, а тільки попасувать.“

— „Пильне діло, Тарасе Самсоновичу,“ казав я, вилізаючи з брички: „пужла закон переміняє.“

— „Ну, Бог з вами! на сей раз вибачаю; а вдруге, далєбі, не пушу!“

Я обняв старого і по дружкїй з ним чмокнулись.

— „Як же тебе Бог милує?“ питаю.

— „Дякувать Богу — добре. Навідали нас недавнєчко наші. Госнода Кунєць привозив жінку молоду показувати; а під той час і Його Благородіє з сім'єю, і Німкїня з чоловіком нагодилились; снасибі їм, з тиждєнь прогостювали. От було весело! За теж, віри не дасте, яка генер нуда! Після ярмарку і торгу нема! Сам собі сиджу, як бачите.“

— „А Маряна Онупрієвна?“

— „Зовсім здуріла. Узяла до себе на розвагу онука. Бачте, не мала баба клопоту, та купила порося — і возитья з ним, як кіт з оселедцем. Бавитья, граєтья в коні. Сказано — старе, як далє. А віє, собачий син, пудить стару без милости, що їй влєє її так запає і шпат вкинулись! Он-он — подивітья: ну, не здурілаж на старість?“

Тарас Самсонович показав на Маряну Онупрівну, що саме вискочила зза причілку. Хоч яка була вморхана, хоч як задихалась, а голова паб'ік, та звивається, як тая орчикова, стрибає та брикає; а жвавий хлопчик при здоровлю, постачок на годя, тягнув її за пояски, пришипені до капота.

— „Боже милостивий,“ казав далі Тарас Самсонович, хитаючи головою: „яке навісне серце — у тих бабок! Та годі мордуваться,“ гримнув дід: „подивіться лишень, якого гостя Бог нам послав!“

Стара припинилась. Насилу дух зводила — так збігалась. Углерівши мене, затулила вид руками, і миттю кинулась у двері. На порозі посіяла черевика, аж плюхнувся на рундуці.

— „Діду!“ сказало хлопця, показуючи черевика: „кобила розкувалась!“

Зареготались ми.

— „От до чого доїздивсь, собачий сину!“ говорив старий, жалуючи онука, славненького хлопчину. „Озьмиж підкову, да бабу підкуй.“

— „Німкинни?“ спитав я, гладючи хлопчика.

— „Ні, се його Благородія; таж і воно, як бачите, благородіє собі, хоч таке, як за денежку пістолст; та все не наш брат, мужик. Просимо милости до хати.“

Переходяши сіни, ми чули дзвінкий голос Маряни Онупрівни, як вона опоряджала в печкарні, загадуючи наймичкам: „Ріж каплуна, запарюй тісто, біжи по раки, унеси масла зо знімок.“

Тарас Самсонович приймав мене за гостя і ніколи не хотів плати за обід та попаси коней, а щоб не бути винним йому, я щоразу привозив гостинчика: книжечку, образочок, або цигарки; на се він був здорово ласий і звав їх головешками. Той раз я привіз розмальовану літографовану картинку: штурму Варшави, та скриночку лихеньких цигарок. Старий любовав картинку,

да чогось усе стогнав і кулився, згадуючи, їщо я не зостануся в його почувати.

— „Не любі мені ваші подарунки й трохи,“ говорив мені з жалем; „год не бачились, а заїхали на часок; а мені треба багацько з вами побалакати, та децю й розказати -- тепер нічого не почувте!“

Покиж що, старий не вгавав, і час нечутно близився до обіду. Хазяїнка увійшла до нас з розжеврїлим від огню лицем і завітила нас до садку, де вони літнього заспіль часу обїдали.

Обід був споряжений під гіллястим дубом, таким, що може його тром не обнять. Навкруги дуба грибочка квасолі та бобу, котрих паростя, посплітавшися на тичках, розкішно повилісь буйноюярою землею малюцко не до верховини, і тим ще більший робило холодок коло дуба. День був душний, соняшне проміння наче спікало усе землю, а під дубом було свіжо, просторо і відрадостно. Межи двома дерновими лавами стояв накритий стіл, заставлений мисками, горшками, маїтрами.

— „Отсе наше гульбище,“ промовив старий.

— „Тут літом сидимо увесь день, а в хату тільки спать ідемо.“

Старий прочитав голосно Отче наш, та й узялись ми до смачного обіду.

На закуску натрусили глив, дуть, грушок бергамот, сливок з дерева, яке було поблизу, наносили з бантану димь та кавунів.

— „А вам, бачу,“ сказав сміючись хазяїн, „наш дуб сподобавсь... по всій околиці такого не знайти.“

— „Чудовий! що ви йому лічите років?“

— „Двісті год класти; ми його звем Матусине Благословення; та надькаємось коло його, колиб ви знали, мов коло малої дитини.“

— „Через що ви його звете — Матусине Благословення?“

— „Зістаньтеся почувать, то розкажу; а їд ваньому сказавши, історія його дуже гарна, і не казка або вигадка, а щира правда.“

— „Другим разом почую.“

— „Коли не забуду. Я збирався розказати про його Гоголининому панщеві Миколайкові, та отсе й досі розказую.“

— „А ви й того знали?“

— „А тож! з самого малку, як ще його возили до пікинських шкіл. Все бувало в мене становляться. Розумний був хлопець. Він тепер про нас пише щось, та й дуже, кажуть, добре пише.“

Мені пробу закортіло почути про того дуба: хоч і пильна нужда була їхати, та думаю собі — звернути на нужду.

— „Щож, кажу, Тарасе Самсоновичу? Нужда і закон зміняє. Зостанусь — розкажуйте.“

Маряна Онупрієвна пішла по господарстві, а паймичка догадлива унесла нам подушки; ми простяглися на дерновій лаві.

Тихесенький вітрець, пролітаючи крізь листя, повінув на нас пахощами резеди, гвоздиків, та й ми, по добрім обіді, не чулися, як поснули, і про дуба байдуже. А прокинувшись, зараз не про що, як про Матусине Благословення завели річ. Старому, бачу, тож кортіло. Старовина — довге життя — тії споминки. Кому не любо довго на світі жити?

„Я буду вам так розказувати, як чув од свого діда,“ почав старий, закуривши головешечку; „а дід чув од прадіда, а мого пращура. Діялося сєє тоді; як Богдан Хмельницький рятував батьківщину. Піднялась разом уся Україна, — хто здужав Ляха з лука, з оружини підцюкнути, або кием оперезати.“

Не диво, що в такій гурбі люду да в такій справі святій проявилось стільки полковників, старшини, лицарства і такі діялися діла, що не чувано перш ніколи та вже ніколи мабуть і не

почуємо. По корсунській потрібі, як збурені Ляхи розбіглися по своїх замочках, гетьман щоб не дати їм схаменуться, послав на їх нечисленну лічбу охочого козацтва, що било і грабувало наумір шляхту і негоднів. Під той час, між козаками і між самим простим народом, обралися такі ватажки, що, постягавши охочого товариша, аж на Волинь і на Подоль ходили господарити. Тоді то виявивсь коло Жубень славний по всій Україні лицар, которого за мотіть та силу прозвали Вовгурем — тоб то вовк. Такий був дуженний, що коли розказувать теперечки, як вже вовки... звелись на ягнят, то повернуть, гляди, ще в казку: а тимчасом, як віри не поняти? Той Вовгур здержував у млині шістьерню, перекидав через Сулу двохпудову тиру і десять раз обносив коло своєї хати два камені млинових, у десять пуд камень.

Охотника приймав до гурту не инако, як з проби. Хто навкруг хати тричі обнесе камня, той йому товариш, а хто шість, той брат. У тому то товаристві, в тих Вовгурівцях, був і мій пращур, Самсон Коротай, — правий Самсон. Великий, широкоплечий і страшенно дужий, дарма що молодий козак ще тоді був. Він обніс круг хати камня шість раз, зарвався був і сьомий раз нести, да Вовгур вже не дав, з опаски, щоб хлопець не ввередився.

Набравши таких собі сотнягу лицарів, Вовгур погнався з своїм загonom на Волинь. Йому страх як манулось захопить у свої руки князька Ярему, що здорово держався против козацтва, да з тим не так-то було швидко справитись. Ярема був сам лицар, і військо мав добірне. Скрізь, де він перейшов з жовнірами своїми, усе огнем та мечем поплюндрував, не жаловавши ні старої голови, ні малятка.

Раз, після січи з князем, загон Вовгуревий становивсь на ночліги під пущею, а мого пращура послали на чати, доглядати, чи не було де Ляхів

у захисті. Вже над вечір, з'їжджас він до криниці, і бачить — набира воду висока ставна дівчина, і така вже гарна-прегарна, — хоч воду з лиця пий; тільки чогось бліда, як той мрець, і очі заплакані.

— „Що ти тут робиш, небого?“ спитав мій пращур.

— „Воду,“ каже, „беру для матері.“

— „Деж твоя матуся?“

— „Тутечки, у лісі; слабус, помірає. Жовніри спалили наше село, убили мого пап-отця, брата, матері ратищем бік прокололи, і нам була би смерть неминуча, да ми поховалися в пущі і ось четвертий день ріски в роті не було.“

Пращур мій, хоч і Вовгурянець, а був чоловік чулий і богобоящий; достав із торби шматок хліба, подав дівчині і каже: „Веди мене до своєї матері; може я чим-небудь їй у пригоді стану.“

Так, з пів верстви перейшовши, застановилися біля дуба. Під тим дубом лежала, доходила бабуся — Боже мій — покрівавлена, з попеченими ногами... лихо таке, Боженьку! Вгледівши пращура, неначе оджила, очі їй засяли радісно.

— „Козаче!“ мовить глухим голосом, а ще виразно: „не по своїй волі ти сюди нагодився, сам Бог тебе заіс до нас порятувати сиротину отсю безпорадню (скинула оком на дочку). Ми, козаче, не простого роду, і були здавна багаті, да ті ксьондзи видерли в нас добро наше все; одного найдорожчого скарбу не забрали — віри нашої святої благочестивої. Гіркої вишила я за свій вік: ще тижня не вишло, як усю до дна спила. Перед моїми вічми вбито мого чоловіка, замучено сина мого... (Страдальна душа до землі припала, на землі заридала.) Дожидала я смерті, і за одно Бога прохала, — він милосердний почув мою молитов: ти не покинеш сиротини, міцна правиця божа підсилить тебе, оддякує.“

— „Пані-матко!“ сказав мій пращур: „я буду твоїй дочці за рідного брата.“

— „Будь їй дружиною, тоді будеш за батька, матір і за брата.“

— „Нехай же воля божа буде над нами!“ сказав пращур, і вклонились з Марусею (так звалась дівчина) до ніг матері.

Ланала наперсного хреста на грудях, щоб ним благословити, а його вже немає: десь на вітках загубила.

— „Чим же,“ стала тужити, „благословлю я вас, дітки? що на-незабудь zostавлю?“ А далі схопила жолудька, та її прорекла: „Нехай же над вами, діточки мої, благословення боже спочивас... Возьміть отсього жолудька, посадіть у землю, виросте з його дуб високий, і доти, докіль він стоятиме на землі, доки коріння його не струхне під землею, і ви і рід ваш увесь будете щасливі, чесні, довговічні.“

Стара зговорила се слово таким твердим духом, наче сам Бог промовляв її устами. І схилившись на руки до Марусі, віддала Богу дух. Маруся злила своїми сльозми тіло матусине, а пращур виконав яму їй шаблею. Помолилися над замученою, поховали, посіяли на могильці жолудьків. А в тій пуці кривея невеличкий хуторець, мосму пращурові свідомий. Він завів туди Марусю, приручив її якійсь бабі і поїхав.

Щось днів після того не в скількох, пращур мій повертався з попом уже, справить над матірню похорон християнський. Маруся кинулась на зустрічку до його з щирою великою радістю. Як поглянула на його своїми ясними очима, та простягнула білі рученята, то в мого пращура наче душа загорілась і вперше, тоді застукало його серце вірним коханням.

Пішли на матусину могилу, занечатали небіжчицю. Маруся зняла з себе дукачик з Божою Матірню і почепила на мого пращура. „Се,“ каже,

„тобі заступниця; нехай Пречиста оборонить тебе від усякої напасти!“

Прощавшись з Марусею на довгі часи, предко мій подарував їй тугий черес з червінцями, надратими од Ляхів. Війна ще точилася з чотири роки, і на всей той час Господь видимо боронив мого пращура. Одного разу Вовгур послав на розвід чоловіка десять із свого загону; мій пращур був в тих десятиох. Одлазувавши верстов з дваяток і не наскочивши нігде Ляшків, вони пі гадки — становилися на ночлігах в лісі, та ще, знаєте, по добрій чарці проти сну викотили, та й поснули бецьком. О півночі як наче хто обудив потихеньку мого пращура. Він — зирк! бачить, що перед ним висока жінка, уся в білому, як мара стояла. З остраху він наміривсь кричати, так вона поманула йому рукою, щоб за нею йшов; мусів послухатись, пішов. Завела його з пів верстви, а позаду їх стугом заступоніла кіньська туна, вдарила нальба, галає піднявся. Тут жінка зникла, не скажи — у землю ввійшла. Сторонілий, здеревянів предко мій і не знав, що йому й починать. Аж чус, щось у кущах зату-пало, затріщало, перед ним став як укнаний Гнідко, його кінь і вірний товариш. Тоді вже предко догадавсь, хто се його порятовав. Не довго думавши, скочив на Гнідка та гукнувши на різні голоси, помість то він не сам, порвався виручати своїх. Жовніри подумали, що то підмога козакам, та й кинулись урозтіч. Таким побитом пращур мій вирвав од неминучої погибелі пятьох товаришів своїх, а четвірко наложили таки головами.

Чотирихлітня розлука не прохолодила в мому пращурові кохання, і як все утихомирилось, він, часу не гаявши, поїхав до своєї Марусі. Доїздить до того хуторця, де він її покинув, аж і сліду його не бачить: все вигоріло до пня і рознигаться ні в кого. Зажурився мій пращур і поїхав на могилу до матусі. Тільки вона йому

й зосталася. На могилі стояв високий хрест і жолудьки рясним кущем розрослися, а навкруг знати слід засохлих грядок, де-не-де на їх ще квіточка поростала. Видко було, що те місце залишено і вже з дві літі стоїть без догляду. Помолвивши, ударивсь питати Марусі. Куді приїде, скрізь погориджа: не було села, хоч хутора, цілого від огню. Попоїздивши кілька днів, надібав він якогось сотника і од того назнав, що всі жительці тогочасні виселились за Дніпро. Там було тоді просторо і безпечніше. Мій пращур цілий рік виїздив по новосілках, уступав до кожнісінької хати, скрізь розпитувавсь.

Одного разу заїздить він до хутора новосілянців: бачить, на однійбі стоїть така славна хатка, а круг неї одоране під леваду просторе місце. Війшов у сніп, — нікого нема; він через другі двері вийшов на город. — там дівчина якась поле грядки.

— „А чия се хата?“ спитавсь він.

— „Хазяйчина,“ одмовила дівчина.]

— „Деж твоя хазяйка?“

— „Пішла до Київѧ на прощу.“

От він уже йти дума, аж угледів на стороні молоденький дубок, загорожений лозою; а навкруги його розплодженний городчик. Мого пращура наче що торкнуло.

— „А чого се,“ каже він, „дубок сей в такій у вас шанобі?“

— „Не скажу,“ вона йому: „щобо хазяйка його зве Матусине Благословення.“

Тоді він догадавсь і почав розпитувать, яка з лиця хазяйка, — дівчина чи молодичка?

— „Дівчина,“ розказує наймичка, „ї гарна така, що на всю околію другої нема такої; багачько, славлють, до неї людиї сласося, і не прості, а осаули да сотники, та вона і дивитись на їх не хотіла: все когось чекає.“

Почув се прансур мій, та й зомлів од радості.

— „Ну,“ промовив, „приймай же мене за хазяїна: я той самий, що вона жде.“

Вступив до хати: чистенько, біленько, аж дух радіс. Дивиться: в кімнатці поміщена постіль на двох, на жердці вісить козацька одежа, сорочки тонкого полотна з вишиваними комірами; на прищечку чоботи червоні, на кілку шапка, а на вікні люлька, не сказав би — тут жив козак, а не дівчина. Предко мій понурив голову: для когож се вона зладнала одіж? Се, певно, суджений у неї!... Так-то ти вволіла останню волю матусину! так отсе пам'ятуси обітню клятьбу на непростиглому ще тілі матерньому! Дак не буватиж сьому! не моя, так і піччя! Вирву з корінем Матусине Благословення, що його ти не варт; рожкину хату і задавлю тебе під нею, як люту гадину!...

Зірвався з серцем до того дубка і руку вже простяг, щоб його викорчить, та миттю зупинився. „Пять років, погадав, ми були в розлуці, може вона лічила мене за погибного, а як побачить, що живий, то жениха свого одцурається. А проте, коли вона його лучше любить, то Бог з нею; я стану їй за брата.“ Потім того встромив свос ратище біля дуба, да й каже на наймичку:

— „Як твоя господина вернеться та побачить се ратище, то сама пізнає, хто його поставив. Скажи тільки їй: коли вона мене ще не забула і любить, то нехай прив'яже до ратища червону короговку; колиж ні, то нехай чепля білу.“

Сам поїхав на пуцу і звідти визирав на леваду. Сидить день, сидить другий день, ні їсть, ні пє, ні спить; на третій знемігся — заснув. І приснитися йому матуся, буцім попроварила його зпід високого дуба по зеленій оболоні до церкви. Ледві ступив на поріг церковний, назустріч йому Маруся, убрана, як до вінця, обійняла його, поцілувала. Прокинувся він,

дивиться — червона короґовка грає з вітром; серце в його заколотилось, трохи не вискочить; сів на коня; та й дмухнув до Марусі. Стріла його на порозі з хлібом, з сіллю, склонилася до землі, заговорила: „Орле мій, зпід темної хмари від Бога мені насланий, матусею призначений, серцем моїм нарекований! за що се ти поневіряєш цані любові?... Все, що бачив у світлиці, все то для тебе, мого голуба сизого, наготовано; про тебе тільки я й думала, і Бога благала, щоб повернули тебе до мене. Уступиж до своєї хати, господарю мій любий! стань мені сиротині татом, мамою і братіком ріднесеньким.“

Тут мій пращур ще не мав і часу гаразд огледіться з тих радощів великих, а тут Бог несе старенького діда, проситья обночувати. Роздивились — той самий пан-отець, що ховав матусю.

На завтраж їх перевінчав і вже не пішов далі.

Поблагословив їх Господь сином одиначком, щасливим та довгим віком. Пращур мій вмер на сто і першій року, а пращуриха на дев'ятьдесять третім. Обидва переставились на одному тижневі, як за руки побрались.

Після того всі мої предкове переживали за дев'ятьдесять год, тільки батько мій вісімдесять п'ять жив, і то того, що молодого віку багацько прийняв горя.

Через стільки годів, молитвами нашої матусі, Бог нас не зоставляє; ми щасливі, довговічні і не було в нашій роді ні одного нещасливого чоловіка. Що вже в ту холеру! як вона скрізь по світу душила без милости людей! до нас і не доторкнулась.

Шапуємо велико нашого дуба і кожне з нашої сім'ї, виряжаючись в далеку дорогу, Богу помолившись, приходять поклонитися Матусиному Благословенню і, для одводу од себе напасті, бере з собою жолудька.

Дякував я старому за його оповідання, а тут і сонечко, як то кажуть; примерхло — лучченько стало їхати холодком. Попрощались ми. Поїхав я і все думав, яка то наша гарна старовина була! що то за люде, що то за душі були в нас під ту велику руїну! Та деж воно ділося? на що попереводилось, що тепер мало таких людей задержалось на світі, простих і ширих і богобоязливих, як отсей Тарас Самсонович. Тільки й жити нам споминками. Ну, та дарма. Хоч один дуб zostавсь, та багато на йому жолудів... Матуся наша, Україна, не покинула нас без свого благословення.

Проїхав я скільки верстів; думки вляжались; сонце сіло; і в голові в мене тихий помрок заліг, — тільки щось неказанне на душі любо мені сияло. Не хотючи оглянувся назад: село ховалось за могилами, окриваючись пилом вечірнім, а ще зорів велично вскрай неба дуб тої старенний — „Матусине Благословення“.
